

Archetyp liturgii słowa w liturgii synagogałnej

Jacek Nowak SAC

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
j.nowak@uksw.edu.pl

Genezy liturgii chrześcijańskiej należy upatrywać w liturgii hebrajskiej. Podstawą jest Biblia. Nie chodzi tu tylko o Stary Testament, ale także o zapożyczoną z literatury apokryficznej chociażby znaną modlitwę *Wieczny odpoczynek* (4 Ezd 2, 34n). Ta księga napisana w I wieku po Chrystusie w języku semickim została przetłumaczona na język grecki, a następnie na łacinę, i włączono ją do dodatku Wulgaty¹.

Kiedy Kościół rozszerzył się poza Palestynę, zaczęły mieć wpływ inne kultury: hellenistyczne, rzymskie lub lokalne. Zachowała się jednak struktura liturgii synagogałnej w oparciu o zapisy biblijne. Nie można jednak twierdzić, że niektóre obrzędy liturgii chrześcijańskiej powstały z niczego, ale miały swoje pewne początki w liturgii judaistycznej.

1. Liturgia słowa

Nie można dokładnie zrekonstruować celebracji szabatu w synagodze, ponieważ ona ewoluowała. Służba synagogałna rozpoczynała się w sobotę, około

---

1 Por. *Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam. Divisionibus, summariis et concordantiis ornata. Denuo ediderunt complures Scripturae Sacrae Professores Facultatis theologiae Parisiensis et Seminarii Sancti Sulpitii*, Romae 1947, s. 135*; Sobór Florencki na sesji 11 z 4 lutego 1442 (8, 3) wymienia tylko Księgę Ezdrasza i Księgę Nehemiasza – *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 3, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2003, s. 585; Sobór Trydencki na sesji 4 z 8 kwietnia 1546 (1, 3), podaje 1 i 2 Ezdrasza (zwaną Nehemiasza) – *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 4, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005, s. 211. Z tej racji tłumaczenie ks. Jakuba Wujka z 1596 roku nie zawiera 4 Ezd, nawet w dodatku – por. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, w przekładzie polskim Jakuba Wujka, Kraków 1962.

godziny 9, a także w poniedziałek i czwartek w tym samym czasie, w którym w świątyni składano ofiarę poranną (por. Kpł 6, 5. 13)².

W synagodze czytano Torę i Proroków, przede wszystkim w szabat. Zaświadczają o tym teksty Nowego Testamentu: Łk 4, 16; Dz 15, 21; 13, 14. Na poszczególne dni i święta była wybierana odpowiednia liczba lektorów: w szabat rano – 7 lektorów, w święta – 5 (w Yom Kippur – 6), w tygodniu i szabat wieczorem – 3 lektorów. Pierwszy i ostatni lektor odmawiał błogosławieństwo (por. Ne 9, 5b)³.

Celebracja w synagodze rozpoczynała się odmówieniem *Shema* (*Słuchaj*). Obejmowała ona dwie formuły błogosławieństwa połączone z recytowaniem: Pwt 6, 4–9; 11, 13–21 oraz Lb 15, 37–41 i końcowym błogosławieństwem. Pierwsza część zaleca miłość Boga, druga mówi o zachowaniu przykazań Bożych, a trzecia nakazuje, aby frędzle ubioru przypominały przykazania Boże. Należy zauważyć, że już *Didache* (przełom I i II wieku) w miejsce *Shema* wprowadza Modlitwę Pańską: „Nie módlcie się jak obłudnicy, lecz jak Pan rozkazał w Ewangelii swojej. Tak się módlcie: «Ojciec nasz, który jesteś w niebie...» [...] Tę modlitwę powtarzajcie trzy razy dziennie”⁴.

Następnym momentem są czytania. Modelem synagoidalnej liturgii słowa jest Ne 8, 1–8. Gdy Ezdrasz otworzył księgę Prawa, cały lud powstał (w. 5), aby wyrazić cześć względem słowa Bożego, a zarazem swoją gotowość do spełniania poleceń Boga. Ezdrasz przed odczytaniem Prawa odmówił krótką modlitwę pochwalną: „Niech będzie uwielbiony Pan, wielki Bóg”, a lud potwierdzając ją, dwukrotnie wołał: „Amen” (w. 6). Odpowiedzi towarzyszyło podnoszenie rąk, co prawdopodobnie oznaczało wołanie o pomoc do Boga, szczególnie w rozpaczliwych sytuacjach (por. Ezd 9, 5). Po tym lud upadł na kolana, twarzą do ziemi (w. 7)⁵. W synagodze na początku czytanie Tory (czyli Pięcioksięgu) traktowano jako *lectio continua*, a jej zakończenie zależało od przewodniczącego. Chodziło o to, aby Izraelici mogli usłyszeć całą Torę. Z Talmudu wynika, że w Palestynie obowiązywał cykl trzyletni. Dzieleno

2 Por. A. Nocent, *Storia della celebrazione dell'Eucaristia*, [w:] *Eucaristia. Teologia e storia della celebrazione*, a cura di S. Marsili, A. Nocent, M. Augé, A. J. Chupungo, Casale Monferrato 1983, s. 194 (Anàmnesis, 3.2).

3 J. Chmiel, *Żydowskie korzenie chrześcijańskiej liturgii*, „Ateneum Kapłańskie” 82 (1990) z. 1 (485), s. 56.

4 *Nauka Dwunastu Apostołów*, 8, [w:] *Antologia literatury patrystycznej*, t. 1, opr. M. Michalski, Warszawa 1975, s. 18.

5 *Księga Ezdrasza–Nehemiasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, ekskursy*, oprac. H. Langhammer, Poznań 1971, s. 253.

zatem Torę na 154–158 części (*sedarim*), a każda z nich musiała zawierać co najmniej 21 wierszy. Ten podział wynikał z 50 lub 51 dni szabatowych w ciągu roku (mając na uwadze rok księżycowy). W dni świąteczne, które przypadały w szabat, czytano perykopy dotyczące święta⁶.

Wybrani lektorzy gromadzili się przed Torą i odczytywali kolejno wyznaczone fragmenty ze zwoju. Wiadomą jest rzeczą, że język hebrajski zawierał tylko spółgłoski. W związku z tym czytanie to było nie tylko uroczystą deklamacją, ale też śpiewem wypowiedzanego tekstu, co sprawiało uroczystą recytację. Czytający był zobowiązany do skrupulatności, dlatego wskazywał sobie słowo po słowie. Nie mógł tego czynić palcem, ale używał małego pręta zakończony w kształcie dłoni z wysuniętym palcem wskazującym⁷.

Po lekturze Tory były czytania z proroków, czyli od Księgi Jozuego do Księgi Proroków Mniejszych włącznie. Długość i część tych ksiąg była dowolna⁸. Nie stosowano *lectio continua*. Były to czytania krótkie, obejmujące po 4–5 wersów, a nawet tylko jeden. W święta odczytywano inne księgi: w święto Purim – Księgę Estery, w Pięćdziesiątnicę – Księgę Rut, w siódmym dniu Paschy – Pieśń nad Pieśniami, a w dniu pamięci zburzenia Świątyni – Lamentacje⁹. Proroków czytała tylko jedna osoba. Przed czytaniem Proroków należało zwinąć zwój Tory. Oznaczało to mniejszą rangę czytań prorockich. Błogosławieństwa towarzyszące temu czytaniu podkreślały teologiczną jedność Tory i Proroków¹⁰. Zwyczaj lektury Proroków pochodzi z okresu prześladowań religijnych za królów syryjskich, kiedy to czytanie Tory było zabronione. Po ustaniu prześladowań nie zaniechano jednak czytań z Proroków¹¹. Ten zwyczaj poświadcza także Łk 4, 16b–17a oraz Dz 13, 14–15.

Warto w tym miejscu dostrzec znaczenie Tory, która jak widać, miała większą wartość aniżeli Prorocy. Pięcioksiąg powstał z sakralnego kultu i jest czymś innym niż literatura historyczna. Przedstawia historię zbawienia w kulcie. Stanowi realne wyobrażenie zbawczego wydarzenia, w którym zgromadzenie bierze bezpośredni udział. W związku z tym Tora otrzymuje charakter sakralny, rzecz by można, iż zyskuje wymiar „sakramentalny”, ponieważ odróżnia

6 Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1494; Nocent, *Storia della celebrazione...*, dz. cyt., s. 194; S. P. De Vries, *Obrzędy i symbole Żydów*, Kraków 1999, s. 38.

7 Por. S. P. De Vries, *Obrzędy i symbole Żydów*, dz. cyt., s. 38–41.

8 G. Ricciotti, *Życie Jezusa Chrystusa*, słowo wstępne napisał E. Dąbrowski, tł. z jęz. wł. J. Skowroński, Warszawa 1956, s. 91.

9 B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, dz. cyt., s. 1494.

10 Por. S. P. De Vries, *Obrzędy i symbole Żydów*, dz. cyt., s. 42.

11 Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, dz. cyt., s. 1494–1495.

się od każdego innego historycznego przekazu. Zostaje zatem umieszczona w pośrodku religijnego życia ludu. Dzięki temu liturgia synagogałna stała się „starotestamentalnym żywym Kościołem”¹².

Kolejnym momentem liturgii synagogałnej było wygłaszanie homilii. Jej wzór znajduje się u Ne 8, 7–8. Według Nehemiasza tekst Tory był wyjaśniany przez trzynastu lewitów. Trudniejsze miejsca wyjaśniano tak, aby je lud zrozumiał. Lewici mieli obowiązek w sposób przystępny przyswoić ludowi zasady Prawa¹³. Wyjaśnianie Tory następowało po każdym wersecie, natomiast przy czytaniu Proroków – co trzy wiersze. Różnica była także w liczbie osób objaśniających. Według Ne 8, 7 Prawo wyjaśniało kilka osób, a Proroków tylko jedna. Widać to chociażby na przykładzie Łk 4, 16–30¹⁴ lub Dz 13, 14–16. W czasach wczesnochrześcijańskich św. Justyn (zmarły około 165 roku) mówił o homilii podczas ówczesnej mszy świętej: „Czyta się wtedy pamiętniki apostołskie lub pisma prorockie, jak długo na to czas pozwala, gdy zaś lektor skończy, przełożony żywym słowem upomina i zachęca do naśladowania tych wzniosłych nauk”¹⁵.

Śpiew psalmów był włączony w całą liturgię synagogałną. Na początku szabatu śpiewano Ps 95–99 (94–98) i 29 (28). Były to psalmy reprezentujące sześć dni tygodnia. Następnie śpiewano Ps 113–118 (112–117) i 136 (135) z alleluja. Dla tych psalmów stosowany był śpiew responsoryjny wykonywany przez lud w postaci refrenu alleluja po każdym wersecie odczytywanym przez lektora. Następowało po nich osiemnaście krótkich modlitw – *Shemone'esre* (Osiemnaście), nazywanych także *amidah* (czyli odmawiane w postawie stojącej) albo po prostu *Tefillah* (modlitwa). Należy jednak zauważyć, że później zostały przeniesione bezpośrednio po *Shema*. Można tu zatem dostrzec archetyp chrześcijańskiej modlitwy wstawienniczej¹⁶. Również śpiewy psalmów połączone z alleluja występują w *Tradycji Apostolskiej*: „Następnie diakon weźmie kielich z mieszaniną przeznaczoną do ofiarowania i będzie odmawiał

---

12 C. Schedl, *Historia Starego Testamentu*, t. 2: *Lud Bożego Przymierza*, przeł. S. Stańczyk, Tuchów 1995, s. 195.

13 H. Langkammer, *Księga Ezdrasza...*, dz. cyt., s. 254–255.

14 Odwołuje się do tego tekstu: Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, nr 4.

15 Justyn, *Apologia*, I, 67, [w:] *Antologia literatury patrystycznej*, t. 1, opr. M. Michalski, Warszawa 1975, s. 97.

16 Por. A. Nocent, *Storia della celebrazione...*, dz. cyt., s. 194–195.; J. Chmiel, *Żydowskie korzenie...*, dz. cyt., s. 59.

psalmy opatrzone «Alleluja», przed każdym zaś nowym psalmem prezbiter będzie go wzywał słowami: «Ponownie z tychże psalmów»¹⁷.

Zgromadzenie w synagodze kończyło się błogosławieństwem udzielanym przez kapłana z podniesioną prawą ręką. Wypowiadał wtedy błogosławieństwo dane Aaronowi: „Niech cię Pan błogosławi i strzeże. Niech Pan rozpromieni oblicze swe nad tobą, niech cię obdarzy swą łaską. Niech zwróci ku tobie oblicze swoje i niech cię obdarzy pokojem” (Lb 6, 24–26). Należy zauważyć, że kapłan, chociaż używał zaimka osobowego w liczbie pojedynczej, to jednak zwracał się w pierwszym rzędzie do całego narodu wybranego jako całości, a dopiero w drugim rzędzie do poszczególnych Izraelitów. Wyjaśnienie błogosławieństwa znajduje się w Pwt 28, 1–14, natomiast w Pwt 28, 15–68 przedstawia nieszczęścia, przed którymi Bóg ma strzec swój lud i poszczególnych ludzi. Rozjaśnienie oblicza oznacza łaskawość Boga. Jej znakiem są oczy Boga podniesione ku swemu narodowi i ku poszczególnym Izraelitom, co wyraża uśmiechanie przez Pana. Prośba o obdarowanie pokojem zawiera prawdę, że w nim mieści się najwyższe Boże dobro¹⁸.

Warto w tym miejscu zauważyć, że Mszał rzymski Pawła VI przyjął pełen tekst Lb 6, 24–26 jako jedną z formuł uroczystych błogosławieństw¹⁹. Została tylko zmieniona liczba pojedyncza na mnogą.

Na zakończenie liturgii w synagodze odbywała się kolekta dla ubogich. O tej praktyce wspomina również św. Justyn: „Kogo stać na to, a ma dobrą wolę, ofiaruje datki, jakie chce i może, po czym całą zbiórkę składa się w ręce przełożonego. [a ten] spieszy z pomocą wszystkim potrzebującym”²⁰.

2. Aklamacje

W tym miejscu warto wyjaśnić dwie aklamacje, które wypowiedziano w tradycji hebrajskiej, a które występują w chrześcijańskiej liturgii słowa.

---

17 Hipolit Rzymski, *Tradycja Apostolska*, III, 3, [w:] *Antologia literatury patrystycznej*, t. 1, opr. M. Michalski, Warszawa 1975, s. 313.

18 S. Łach, *Księga Liczb. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, ekskursy*, Poznań 1970, s. 108.

19 *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli pp. VI promulgatum Ioannis Pauli pp. II cura recognitum* (editio typica tertia), Typis Vaticanis 2002, s. 610; *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2010, s. 387*.

20 Justyn, *Apologia*, I, 67, dz. cyt., s. 97.

2.1. Amen

W Starym Testamencie pojawia się zazwyczaj w kontekście kultowo-sakralnym i stanowi akceptację słowa Bożego („Niech się tak stanie” – Jr 11, 5; por. Jr 28, 6), a także przysięgi przekleństwa (Lb 5, 22; Ne 5, 13). W Pwt 27, 15–26 znajduje się liturgiczna odpowiedź ludu na słowa lewitów. Po każdym z dwunastu przekleństw lud wypowiada aklamację „amen”. W 1 Krn 16, 36 stanowi odpowiedź na doksologię wypowiedianą przed Arką Przymierza w Jerozolimie. Podobnie u Ne 8, 6 jest odpowiedzią na modlitwę błogosławieństwa wypowiedianą przez Ezdrasza. W Ps 106 (105), 48 „amen” stanowi także odpowiedź na doksologię. Ta aklamacja występuje również w czterech psalmach: Ps 41 (40), 14; Ps 71 (70), 19; Ps 89 (88), 53; Ps 106 (105), 48. Była też odpowiedzią na zakończenie psalmu, który jest modlitwą. W Nowym Testamencie oprócz mów Jezusa (por. Mt 5, 18; J 5, 19. 24. 25; 6, 32)²¹ „amen” stanowi formułę kończącą doksologię lub błogosławieństwo, zaczerpniętą z kultu hebrajskiego (por. Rz 1, 25; 9, 5; 11, 36; 16, 27; Ga 1, 5; Ef 3, 21; Flp 4, 20; 1 Tm 1, 17; 6, 16; 2 Tm 4, 18; Hbr 13, 21; 1 P 4, 11; 5, 11; Jud 25; Ap 1, 6). Pojawia się także jako formuła kończąca modlitwę lub życzenie (Rz 15, 33; Ga 6, 18; 2 Tm 4, 22; Hbr 13, 25)²².

Aklamacja „amen” zakorzeniła się w liturgii rzymskiej i kończy modlitwy euchologicjne celebriansa. Jedyne wyjątek we mszy świętej stanowi Modlitwa Pańska, ponieważ jej temat końcowy zostaje przedłużony w embolizmie „Wybaw nas, Panie...”. Tak samo jest w liturgii godzin podczas jutrzni i nieszpórów. Modlitwa Pańska łączy się z modlitwą dnia. Natomiast jeśli ta modlitwa nie jest połączona z embolizmem, również kończy się aklamacją „amen”.

2.2. Alleluja

Alleluja (hebr. *hall^llujah*) znaczy „wysławiać Jahwe (Pana)” i stanowi radosne wezwanie do sławienia Boga. W synagodze „alleluja” było stosowane przy psalmach jako forma inicjująca: Ps 111 (110); 112 (111); 113 (112); 117 (116); 136 (135); 146 (145); 147 (146–147); 148; 149; 150, bądź jako formuła końcowa:

21 W polskich tekstach formuła „amen” jest oddawana przez „zaprawdę”.

22 Por. S. Marsili, *Dalle origini della Liturgia cristiana alla caratterizzazione rituale*, [w:] *La Liturgia, panorama storico generale*, a cura di S. Marsili, J. Pinell, et al., Casale Monferrato 1978, s. 36–37 (Anamnesis, 2); K. Winiarski, *Amen*, I, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. M. Krąpiec, Lublin 1985, k. 418.

Ps 105 (104); 106 (105); 113 (112); 146 (145); 147 (146–147); 148; 149; 150. Pojawia się także jako aklamacja w hymnie dziękczynnym Tobiasza (Tb 13, 18) nie w formie odpowiedzi, ale wyraża radość ze zbawczej opieki Boga²³.

W Nowym Testamencie występuje w jednym fragmencie czterokrotnie (Ap 19, 1. 3. 4. 6). W liturgii chrześcijańskiej pojawia się już w *Tradycji apostołskiej*, o czym była mowa wyżej. W obecnej liturgii słowa występuje przy aklamacji przed Ewangelią, aby wysławiać Boga za zbawienną prawdę i moralny porządek podany w Dobrej Nowinie²⁴ oraz podaje fundamentalne prawo chrześcijańskiej ekonomii zbawienia²⁵. Alleluja może występować również jako refren psalmu responsoryjnego, szczególnie w okresie Wielkanocy.

3. Ambona

W synagodze znajduje się ambona (*bima*). Swą genezę sięga czasów Ezdrasza, który chcąc czytać księgę Prawa, „stanął na drewnianym podwyższeniu” (Ne 8, 4). W synagodze *bima* służyła do odczytywania Tory i Proroków oraz do wyjaśniania tych tekstów²⁶. Zwój Tory znajdował się w specjalnej szafie (*Aron ha-Kodesz*), która była zakryta zasłoną (*parochet*). Z szafy brano Torę i zanoszono ją na *bimę*. Procesja wnoszenia i odnoszenia miała charakter uroczysty. Wszyscy stali, a kantor w asyście rabina niósł Pięcioksiąg, wtedy zgromadzony lud śpiewał lub recytował wersety biblijne²⁷.

Praktykę przemawiania z podwyższenia dostrzega się także w nauczaniu samego Chrystusa (Mt 5, 1; 15, 29; Mk 3, 13). Wydaje się również, że kiedy Jezus był w synagodze w czasie szabatu i powstał, aby czytać Księgę proroka Izajasza (Łk 4, 16–20), prawdopodobnie musiał udać się na podwyższone miejsce, czyli na *bimę*. Z niej przecież odczytywano Torę i Proroków.

23 Por. L. Stachowiak, *Alleluja*, I, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. M. Krąpiec, Lublin 1985, k. 377–378.

24 Por. Sobór Watykański II, konst. *Dei Verbum*, 7.

25 Por. Sobór Watykański II, konst. *Gaudium et spes*, 41.

26 H. Langkammer, *Księga Ezdrasza...*, dz. cyt., s. 252–253.

27 Por. S. P. De Vries, *Obrzędy i symbole...*, dz. cyt., s. 43–44; B. Kalfas, *Tkaniny i hafty synagogałne oraz męski strój modlitewny*, „Liturgia Sacra” 5 (1999) nr 1 (13), s. 133–134, 138.

Pierwsze świadectwa chrześcijańskie mówiące o podwyższonym miejscu są w *Listach św. Cypriana* (ok. 200–258)²⁸. Wspominają to również *Konstytucje Apostolskie*²⁹.

Obecnie ambona jest miejscem do odczytywania tekstów biblijnych oraz służy do momentów liturgii, które wynikają z Pisma Świętego, a więc do homilii i modlitwy powszechnej³⁰.

Zakończenie

Modele kultu Starego Testamentu posłużyły we wczesnym chrześcijaństwie do kształtowania liturgii, która jest uczestnictwem ludu Bożego w dziele Bożym³¹. Obecna liturgia słowa w Kościele rzeczywiście czerpie swój kanon z synagogi. Należy stwierdzić, że czytanie lektur biblijnych, recytacja psalmów, homilia, modlitwy i aklamacje biorą swój schematyczny układ z kultu Starego Przymierza.

O wielkim duchowym dziedzictwie zachodzącym między żydami a chrześcijanami mówi także Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich Soboru Watykańskiego II: „Kościół Chrystusowy uznaje bowiem, że początki jej wiary i wybrania, stosownie do zbawczego misterium Boga, znajdują się już u patriarchów, Mojżesza i Proroków. [...] Dlatego Kościół nie może zapomnieć, że poprzez ten lud, z którym Bóg w swoim niewysłowionym miłosierdziu zechciał zawrzeć dawne przymierze, otrzymał Objawienie Starego Testamentu i czerpie pokarm z korzenia szlachetnej oliwki [...]. Kościół zawsze też ma przed oczyma słowa apostoła Pawła o jego rodakach, «do których należy przybrane synostwo i chwała, przymierza i nadania Prawa, pełnienie służby Bożej i obietnice. Do nich należą praojcowie, z nich również jest Chrystus według ciała» (Rz 9, 4n), Syn Maryi Dziewicy. Pamięta również, że z narodu żydowskiego wywodzili się Apostołowie, fundamenty i filary

---

28 Cyprian, *List 38*, 2, [w:] Cyprian, *Listy*, Warszawa 1969, s. 113 (Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, 1).

29 *Konstytucje Apostolskie*, II, 5, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 70 (Synody i Kolekcje Praw, 2).

30 Por. Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego, 309.

31 *Katechizm Kościoła katolickiego*, 1069.

Kościoła, oraz bardzo liczni pierwsi uczniowie, którzy głosili światu Ewangelię Chrystusa³².

Biorąc pod uwagę tylko schemat chrześcijańskiej liturgii słowa, można śmiało powiedzieć, że niewiele różni się on od kultu synagoidalnego. Czy zatem istnieje różnica? Na to pytanie udziela odpowiedzi św. Paweł (2 Kor 3, 13–18). Na liturgię Kościoła, w której jest proklamowane słowo Boże, również Starego Testamentu, nie można patrzeć z zakrytą twarzą (w. 13). To właśnie zwrot do Chrystusa powoduje opadnięcie zasłony (w. 16), ponieważ Panem jest Duch (w. 17), a On ożywia. Innymi słowy, nawet pierwsi chrześcijanie, odczytując Stary Testament, rozumieli go poprzez pryzmat Chrystusa zmartwychwstałego. Stare Prawo było tylko cieniem „spraw przyszłych, a rzeczywistość należy do Chrystusa” (Kol 2, 17). Dzięki temu tekst Hbr 1, 1–2 nie stanowi tylko historycznego opisu chronologii biblijnej, ale wskazuje wprost na rzeczywistość aktualizowaną w celebracji liturgicznej, w której Chrystus „podtrzymuje wszystko słowem swej potęgi” (Hbr 1, 3).

Chrześcijańska liturgia słowa posiada swój archetyp w liturgii synagoidalnej, ale tylko w zewnętrznej formie. Różni się jednak istotą. W czasach Starego Testamentu w synagodze zwracano się tylko do Boga. W liturgii Kościoła podczas proklamacji słowa Bożego jest obecny Chrystus³³, który „w dalszym ciągu głosi Ewangelię”³⁴. Odpowiedzi ludu na usłyszane słowo tworzą żywy dialog, ponieważ Panem jest Duch (2 Kor 3, 17), który wszystkich i wszystko ożywia (por. 2 Kor 3, 6). Tak więc w chrześcijańskiej liturgii słowa człowiek odnajduje ducha i życie (por. J 6, 63).

Abstrakt

Archetyp liturgii słowa w liturgii synagoidalnej

Genezy chrześcijańskiej liturgii słowa należy upatrywać w Biblii, ponieważ z niej wywodzi się liturgia synagoidalna. Artykuł jest podzielony na trzy części: (1) Liturgia słowa, (2) Aklamacje, (3) Ambona. Pokazane są zestawy czytań w zależności od święta, a także zachowania lektorów i wiernych. Największe znaczenia miała Tora. Mniejsze znaczenie miało czytanie proroków. Do istotnych momentów liturgii słowa należy w synagodze także homilia i śpiew psalmów. Zgromadzenie kończyło się udzieleniem błogosławieństwa. Liturgia chrześcijańska przyjęła również aklamacje: Amen i Alleluja. W synagodze znajduje się także ambona, która bierze swoją podstawę biblijną z Ne 8, 4. Te synagoidalne elementy przechodzą do chrześcijaństwa. Biorąc pod uwagę 2 Kor 13–18, widać różnicę pomiędzy

32 Sobór Watykański II, dekl. *Nostra aetate*, 4.

33 Sobór Watykański II, konst. *Sacrosanctum Concilium*, 7.

34 Tamże, 33.

liturgią synagogałną a liturgią chrześcijańską. O archotypie można mówić tylko w zewnętrznej formie. W czasach Starego Testamentu zwracano się tylko do Boga. W liturgii Kościoła podczas proklamacji słowa Bożego jest obecny Chrystus (por. Sobór Watykański II, konst. *Sacrosanctum Concilium*, 7, 33). Tak więc w chrześcijańskiej liturgii słowa człowiek odnajduje ducha i życie (por. J 6, 63).

Słowa kluczowe: aklamacja; ambona; liturgia słowa; liturgia synagogałna

Abstract

The Archetype of the Liturgy of the Word in the Synagogal Liturgy

One should look for the roots of the Christian liturgy of the word in the Bible, as this is where the synagogal liturgy comes from. This paper consists of three parts: (1) The Liturgy of the Word, (2) Acclamations, and (3) The Ambo. It shows sets of readings for different holidays as well as the gestures and responses of lectors and the faithful. In the liturgy of the word, the Torah was the most important book; the prophets' texts were of a lesser importance. The homily and the singing of psalms were also crucial elements of the liturgy. The gathered assembly ended with a blessing. Acclamations: Amen and Alleluia have also been adopted into the Christian liturgy. In a synagogue there is an ambo, whose Biblical roots can be found in Neh 8 : 4. These synagogal elements have been adopted into Christianity. Taking into consideration 2 Cor 13–18, some differences between the synagogal liturgy and the Christian liturgy can be noticed. The archetype of the liturgy of the word refers only to the external characteristics of the liturgy. In times of the Old Testament, people addressed only God, whereas in the liturgy of the Church, Christ is also present during the proclamation of the word of God (cf. Vatican Council II, *Sacrosanctum Concilium*, 7, 33). Therefore, in the Christian liturgy of the Word, man finds the Spirit and life (cf. J 6 : 63).

Keywords: acclamation; ambo; liturgy of the word; synagogal liturgy

References

- Baron, A., & Pietras, H. (Eds.). (2003). *Dokumenty Soborów Powszechnych: tekst łaciński, grecki, arabski, ormiański, polski. T. 3: (1414–1445): Konstancja, Bazylea–Ferrara–Florencja–Rzym*. Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuitów.
- Baron, A., & Pietras, H. (Eds.). (2005). *Dokumenty Soborów Powszechnych: tekst łaciński i polski. T. 4: (1511–1870): Lateran V, Trydent, Watykan I (Wznowienie 1)*. Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuitów.
- Baron, A., & Pietras, H. (Eds.). (2007). *Konstytucje apostołskie oraz Kanony Pamfilosa z apostołskiego synodu w Antiochii. Prawo kanoniczne świętych Apostołów. Kary świętych Apostołów dla upadłych. Euchologion Serapiona*. (S. Kalinkowski & A. Caba, Trans.). Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*. (1947). Romæ: Typis Societatis S. Joannis Evang.
- Catechism of the Catholic Church. (1992, October 11).
- Chmiel, J. (1990). Żydowskie korzenie chrześcijańskiej liturgii. *Ateneum Kapłańskie*, 82(1), 51–62.
- Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments. (2014, June 29). Homiletic Directory.
- Cyprian. (1969). *Listy*. (M. Michalski & E. Stanula, Eds., W. Szoldrski, Trans.). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- General Instruction of the Roman Missal. (1969).

- Gryglewicz, F., Łukaszyk, R., & Sułowski, Z. (Eds.). (1985). *Encyklopedia katolicka. T. 1* (1st ed.). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Kalfas, B. (1999). Tkaniny i hafty synagogałne oraz męski strój modlitewny. *Liturgia Sacra*, 5(1), 133–142.
- Łach, S. (Ed.). (1971). *Księga Liczb. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, ekskursy*. Poznań; Warszawa: Pallottinum.
- Langkammer, H. (Ed.). (1972). *Księgi Ezdrasza–Nehemiasza. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz, ekskursy*. Poznań; Warszawa: Pallottinum.
- Marsili, S. (1992). Dalle origini della Liturgia cristiana alla caratterizzazione rituale. In S. M. Marsili (Ed.), *La liturgia, panorama storico generale* (Ristampa). Genova: Marietti.
- Michalski, M. (1975). *Antologia literatury patrystycznej. T. 1*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Missale romanum: ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*. (2002) (3rd ed.). Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Mszal rzymski dla diecezji polskich*. (2010) (2nd ed.). Poznań: Pallottinum.
- Nadolski, B. (2006). *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum.
- Nocent, A. (1983). Storia della celebrazione dell'Eucaristia. In S. M. Marsili (Ed.), *Eucaristia. Teologia e storia della celebrazione*. Casale Monferrato: Marietti.
- Ricciotti, G., & Dąbrowski, E. (1956). *Życie Jezusa Chrystusa*. (J. Skowroński, Trans.) (3rd ed.). Warszawa: PAX.
- Schedl, C. (1995). *Historia Starego Testamentu. T. 2: Lud Bożego Przymierza*. (S. Stańczyk, Trans.). Tuchów: s.n.
- Vatican Council II. (1965a, October 28). *Nostra aetate*.
- Vatican Council II. (1965b, November 18). *Dei Verbum*.
- Vatican Council II. (1965c, December 7). *Gaudium et spes*.
- Vries, S. P. D. (1999). *Obrzędy i symbole Żydów*. (A. Borowski, Trans.). Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Wujek, J., Styś, S., & Lohn, W. (Eds.). (1962). *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (3rd ed.). Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.